

Epistēmiskā labklājība un labbūtība daudzveidīgo mediju vidē: akadēmiskās bibliotēkas loma

Ilva Skulte, RSU SZF

LNB MEDIJPRATĪBAS seminārs, 9.10.2025.

ŠAJĀ PREZENTĀCIJĀ

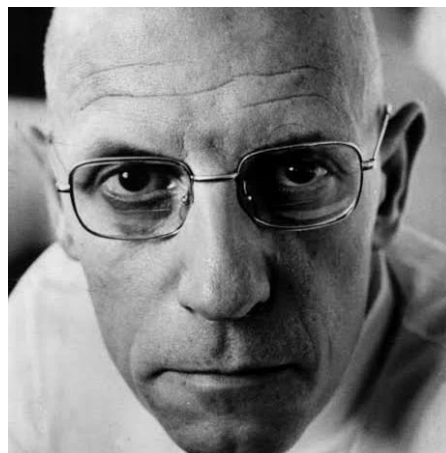
- Kas ir epistēmiskā labklājība?
- Ko iegūstam, lietojot šādu jēdzienu?
- Kāds EL sakars ar medijpratību?
- Kāds EL sakars ar epistēmisko labbūtību?
- Kā uzlabot epistēmisko nodrošinājumu un kāda ir (akadēmiskās) bibliotēkas loma?

EPISTĒMA

Epistēma – gr. val ‘*epistēmē*’ = zināšanas, izpratne

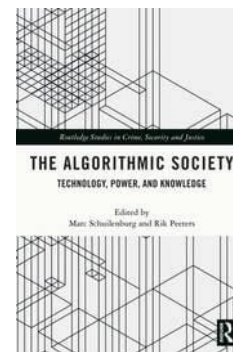
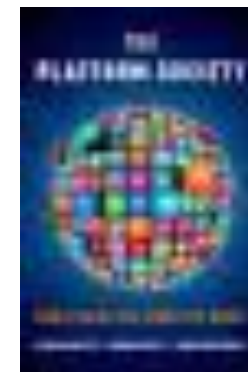
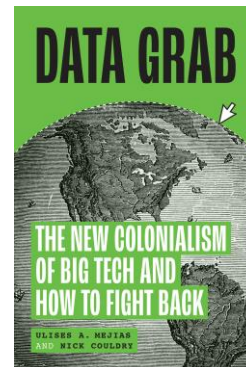
Mišels Fuko: tā veidojas noteiktā laikmetā ar tā tipiskajām zināšanu iegūšanas praksēm, iesaistītajām institūcijām un procedūrām kā sociāli akceptēts un kultūrā strukturēts priekšstats par patiesību, tās veidošanās ceļu un izpaužas noteiktā diskursā

Foucault, M. (2001). *The order of things* (2nd ed.). Routledge.

EPISTĒMISKĀ INFRASTRUKTŪRA

- datafikācija
- algoritmizācija + MI
- platformization

EPISTĒMISKĀ KRĪZE

Izmaiņas mūsdienu epistēmiskajā infrastruktūrā rada tieši neoliberālisma vadībā rada riskus demokrātijai – epistēmisko krīzi

Coeckelbergh, M. Democracy, epistemic agency, and AI: political epistemology in times of artificial intelligence. *AI Ethics* **3**, 1341–1350 (2023).

<https://doi.org/10.1007/s43681-022-00239-4>

Dahlgren, P. (2018). Media, Knowledge and Trust: The Deepening Epistemic Crisis of Democracy. *Javnost - The Public*, 25(1–2), 20–27.

<https://doi.org/10.1080/13183222.2018.1418819>

AGNOTOLOGIJA

pētījumu lauks, kura centrā ir kultūrā radusies/radīta un vispārakceptēta nezināšana, šaubas un neizpratne

- No grieķu vārdiem
 - *agnosis* (neziņa/zināšanu trūkums)
 - ontology (esamības pētīšana)

Roberts Proktors - - - →

<https://www.youtube.com/watch?v=Y3VBCWIDEzk>

(1:44)

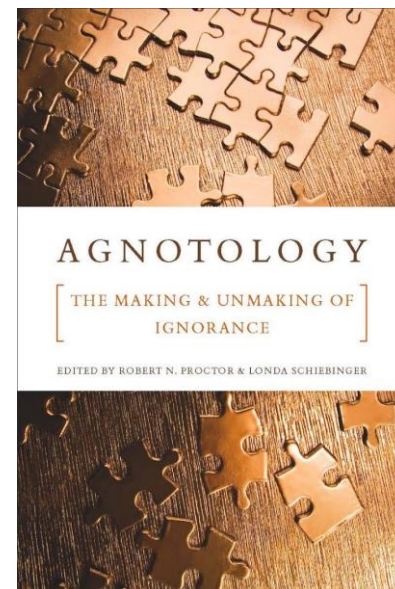

Diagram illustrating a conceptual flow or relationship between three elements, connected by a vertical line with circular nodes:

- Top node: IZTĒLOTĀ REALITĀTE
- Middle node: ZINĀŠANAS: dažādu nozaru dažādi mediēti un kultūrā akceptēti diskursi par R
- Bottom node: REALITĀTE

IZTĒLOTĀ REALITĀTE

ZINĀŠANAS: dažādu nozaru dažādi mediēti
un kultūrā akceptēti diskursi par R

REALITĀTE

Mediji ietekmē veidus, kā

Potter, W. J. (2019). Media Literacy . 9th edition . Los Angeles, etc.:

- Informācija ir strukturēta, saglabāta
- Attīstīti jauni noteikumi darbam un atpūtai (saistībā ar informāciju)
- Informācija ir veidota, radīta
- Piesaistītas citas mediju nozares
- Piesaistīta auditorija

MEDIJPRATĪBA

MASU MEDIJI=MASU AUDITORIJA

- lasīšana kā burtu pazīšana un boksterēšana ->
- «intīmais» pagrieziena – «klusā» un «dziļā» lasīšana ->
- «sociālais» pagrieziena – lasīšana kā teksta izprašana sabiedrības, kultūras un situācijas kontekstā

ELEKTRONISKIE MEDIJI (radio, kino, TV)

- Sociālā lasītprasme
- «daudzveidīgo mediju» pagrieziena – multimodāla lasītprasme

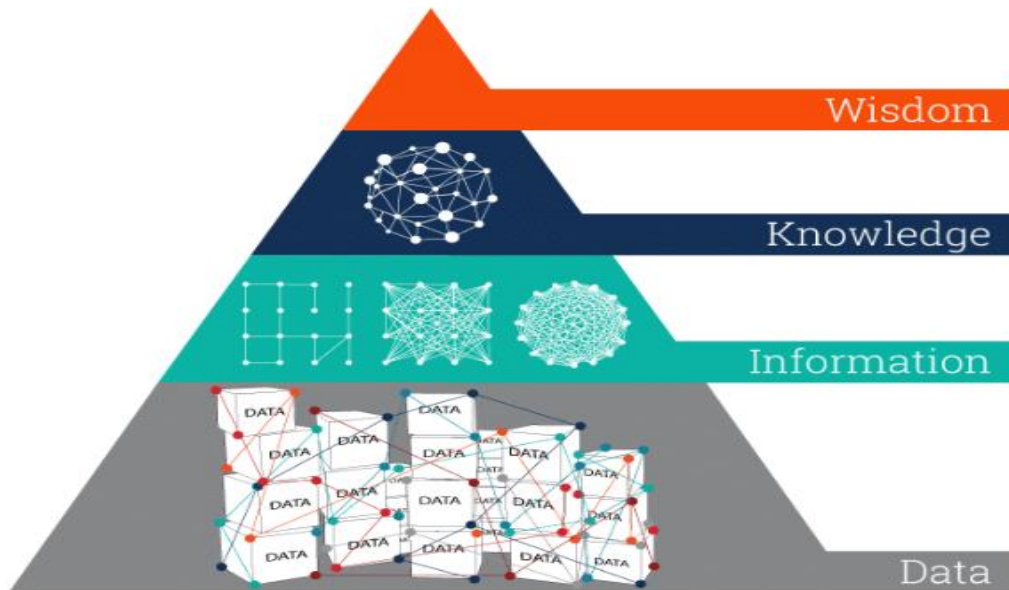
DIGITĀLIE MEDIJI

- Multimodālā lasītprasme
- «digitālais» pagrieziena – programmatbalstītā un informācijas lasītprasme

DATA (POST- DIGITAL, POST- MEDIA) TURN

- Informācijas lasītprasme
- «Lielie dati» - **vides !** pavērsiens **HIBRIDITĀTE**
- Top 5 Future Technology Inventions | 2019 – 2050
<https://www.youtube.com/watch?v=vbNHCn2gHQ4>

No datiem līdz viedumam

Each step up
the pyramid
answers
questions
about and
adds value
to the initial data.

<https://www.ontotext.com/knowledgehub/fundamentals/dikw-pyramid/>

- Russell .L. Ackoff, “From Data to Wisdom,” Journal of Applied Systems Analysis 16 (1989):39.

KAS IR EPISTĒMISKĀ LABKLĀJĪBA?

Epistēmiskās labklājības koncepts tiek definēts kā

- nosacījumu un
- (ie)spēju

radīšana un uzturēšana

indivīda epistēmiskajai aģencei publiskajā sfērā.

Aaron Hyzen, Hilde Van den Bulck, Manuel Puppis, Michelle Kulig, Steve Paulussen, Epistemic welfare and algorithmic recommender systems: overcoming the epistemic crisis in the digitalized public sphere, *Communication Theory*, 2025;, qtaf018, <https://doi.org/10.1093/ct/qtaf018>

KAS IR EPISTĒMISKĀ LABKLĀJĪBA?

Epistēmiskā labklājība attiecas uz struktūru, kas atļauj indivīdam iegūt un izmantot zināšanas, fokusējoties uz viņa **tiesībām** piekļūt uzticamai, neatkarīgai un daudzveidīgai informācijai digitālajā publiskajā sfērā.

- Aaron Hyzen, Hilde Van den Bulck, Manuel Puppis, Michelle Kulig, Steve Paulussen, Epistemic welfare and algorithmic recommender systems: overcoming the epistemic crisis in the digitalized public sphere, *Communication Theory*, 2025;, qtaf018, <https://doi.org/10.1093/ct/qtaf018>
- **What is Epistemic Welfare? A Glossary of Key Terms.** <https://www.algepi.com/what-is-epistemic-welfare-a-glossary-of-terms/>

Publiskā sfēra - Jirgens Hābermāss

	Privātā sfēra	Publiskā sfēra	
Objekts	<i>Intīmā sfēra</i>	<i>Kultūras publiskā sfēra</i>	Valsts (iestādes) nodrošina materiālo infrastruktūru, vispārīgo ekonomisko stabilitāti, likumus un kapitāla – darba konfliktu regulāciju ekonomiskiem, koersīviem, legāliem un ideoloģiskiem līdzekļiem
Institūts	Reliģija, seksualitāte, emocijas, draudzība utt. Ģimene	priekšlasījumi, māksla, literatūra, mūzika utt. Organizācijas, klubi utt.	
Objekts	<i>Sociālā sfēra</i>	<i>Politiskā publiskā sfēra</i>	
Institūts	Privātā ekonomiskā aktivitāte, preču, t.sk. darba ražošana un pirkšana/pārdošana Privātie uzņēmumi un veikali	”Politika” un “ekonomika” ieskaitot sociālos jautājumus Parlamentārie orgāni, kur reprezentētas politiskās partijas un <i>prese</i>	

Habermas, J. Strukturwandel der Öffentlichkeit 1962/ pēc Jensen, 1987

JIRGENS HÄBERMÄSS ==>>>.

KAS IR EPISTĒMISKĀ LABKLĀJĪBA?

- TIESĪBU ASPEKTS: **ZINĀT** patiesu, neatkarīgu un dažādu informāciju
- +
- norisēm, institūcijām un praksēm jāatbilst **epistēmiskajiem standartiem**
- jāsniedz **epistēmiski vērtīgs** saturs
- jāizplata **zināšanas**
- jāstiprina un jāveicina **epistēmiskā aģence**
-
- **jāmazina marginalizācija un epistēmiskā netaisnība – plaša, ko palielina datifikācija un algoritmizācija**

Aaron Hyzen, Hilde Van den Bulck, Manuel Puppis, Michelle Kulig, Steve Paulussen, Epistemic welfare and algorithmic recommender systems: overcoming the epistemic crisis in the digitalized public sphere, *Communication Theory*, 2025;, qtaf018, <https://doi.org/10.1093/ct/qtaf018>

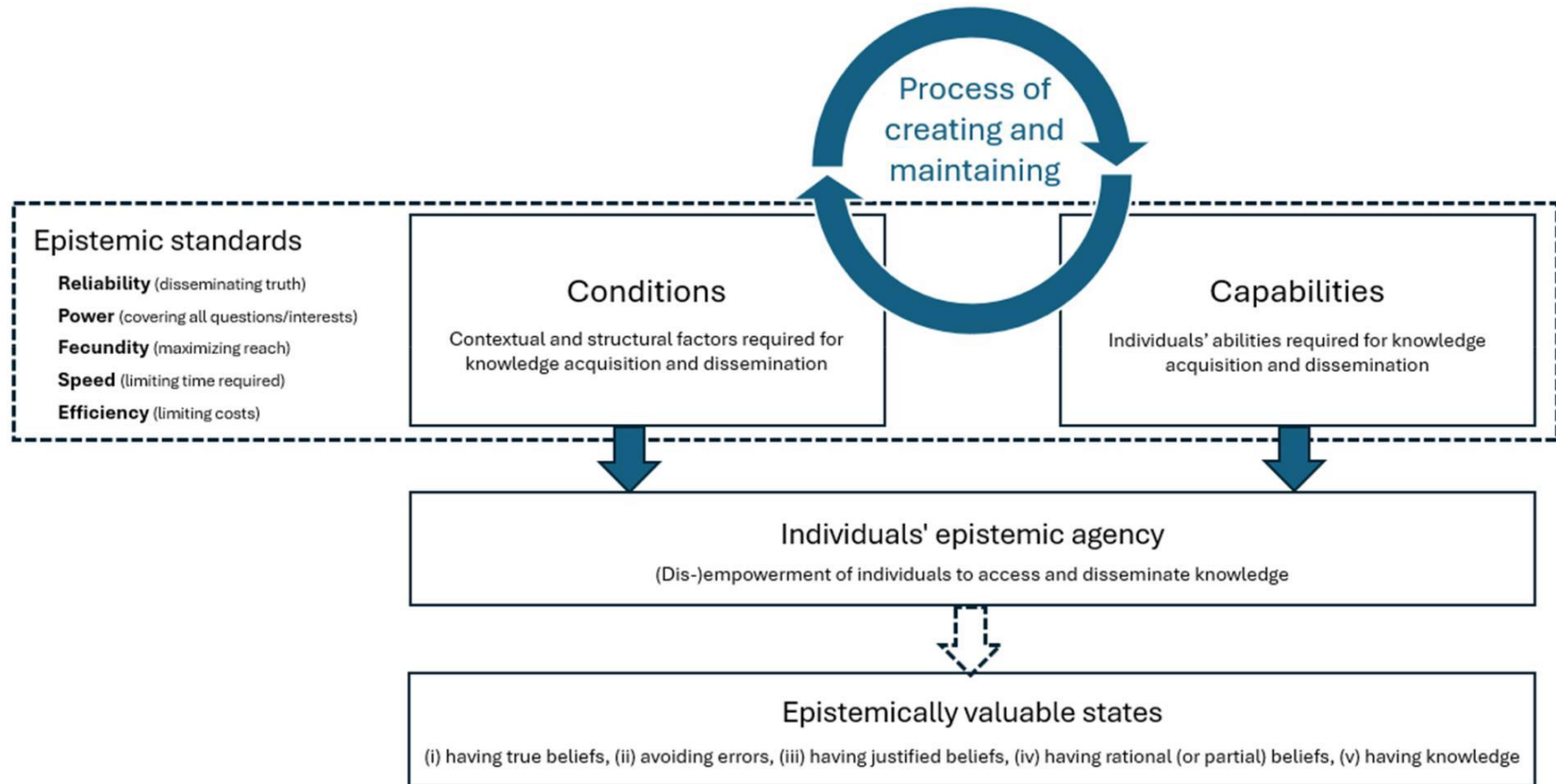
Majcher, K. (2023). *Coherence between data protection and competition law in digital markets*. Oxford University Press.

KAS IR EPISTĒMISKĀ LABKLĀJĪBA?

NOSACĪJUMI (nodrošināti publiski visiem)	(IE)SPĒJAS (individuāli jāapgūst, bet ar publisku akceptu)
politiski	Sociokulturālas iespējas
medijtehnoloģiski	Pilsoniski politiskas iespējas
institucionāli: pārbaudītas informācijas (ražošanas, izplatīšanas, piekļuves) institūciju tīkls ar caurspīdīgiem noteikumiem	Radošās un konektīvās iespējas
«epistēmu dizaineri» (materiālu un citu resursu kontrolētāji, kas ir nodrošina epistēmisko sistēmu)	Individuālās prasmes, kompetences un kritiskums (medijpratība) digitālajā & algoritmizētajā vidē

KAS IR EPISTĒMISKĀ LABKLĀJĪBA?

Epistemic Welfare

- Aaron Hyzen, Hilde Van den Bulck, Manuel Puppis, Michelle Kulig, Steve Paulussen, Epistemic welfare and algorithmic recommender systems: overcoming the epistemic crisis in the digitalized public sphere, *Communication Theory*, 2025,, qtaf018, <https://doi.org/10.1093/ct/qtaf018>

EPISTĒMISKI (AUGST)VĒRTĪGI STĀVOKĻI

- Patiesi priekšstati
- Izvairīšanās no kļūdām
- Pārbaudīti priekšstati
- Racionāli priekšstati
- Zināšanas

Zināšanu ražošana / izplatīšana / iegūšana

Aaron Hyzen, Hilde Van den Bulck, Manuel Puppis, Michelle Kulig, Steve Paulussen, Epistemic welfare and algorithmic recommender systems: overcoming the epistemic crisis in the digitalized public sphere, *Communication Theory*, 2025;, qtaf018, <https://doi.org/10.1093/ct/qtaf018>

EPISTĒMISKIE STANDARTI

- uzticamība (patiesība)
- spēks (vara / ietekme visām jomām)
- pavairojamība (aptvere)
- ātrums (laika limits)
- efektivitāte (ekonomiskā)

EPISTĒMISKĀ AĢENCE

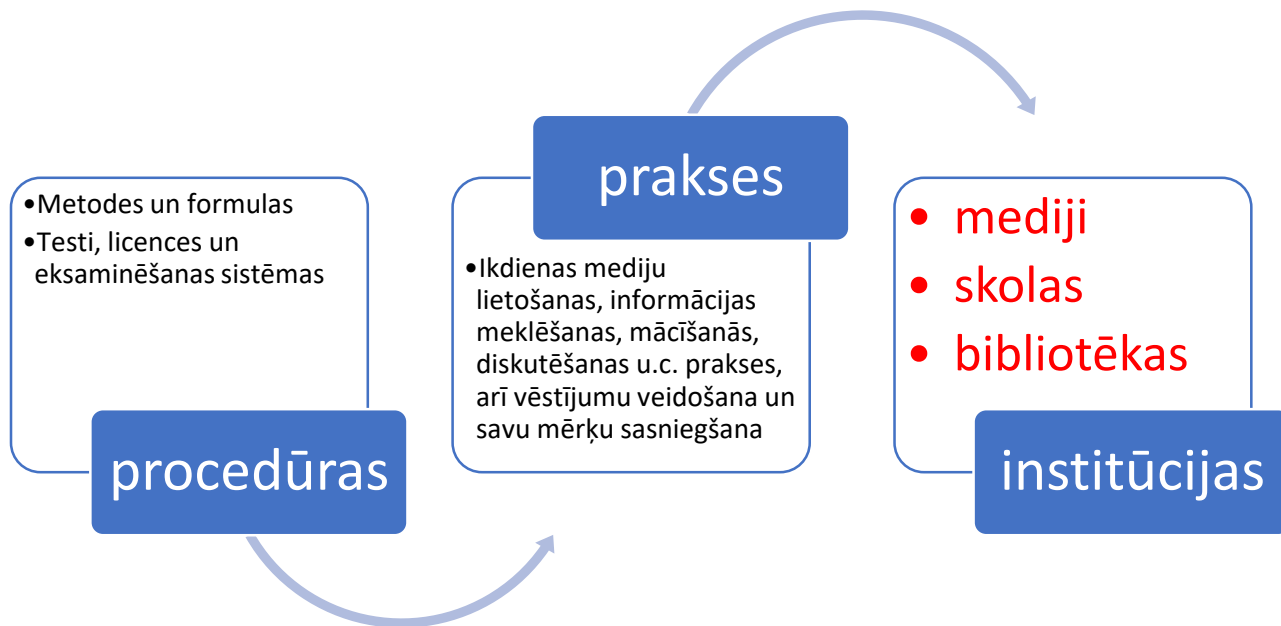
Epistēmiskā aģence ir **kontrolē pār zināšanu iegūšanu** kā patiesu priekšstatu formēšanu un revidēšanu.

Piemērs: MI esošajā lietojumā ierobežo epistēmisko aģenci – analizē «lielos datus», darbina epistēmiskos «burbuļus», visu izzināmo pārvērš statistikā, iedragā UZTICĪBU SEV – savām (ies)spējām, tam, ko varu/spēju pats izdarīt.

Risks, kas jāapzinās politikas veidotājiem, bet arī visiem zināšanu veidošanas/(trans)formēšanas/izplatīšanas aktoriem

Coeckelbergh, M. Democracy, epistemic agency, and AI: political epistemology in times of artificial intelligence. *AI Ethics* 3, 1341–1350 (2023). <https://doi.org/10.1007/s43681-022-00239-4>

AKTORU TĪKLS UN DARBĪBAS

- atbilst **epistēmiskajiem standartiem**, veicina aģenci un iespēju sasniegt **epistēmiski vērtīgus stāvokļus**

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJA PROFILS

NEPLP/CIVITTA (2024) Pētījums par Latvijas iedzīvotāju medijpratību. 26.lpp.
https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2024/11/petijums-par-latvijas-iedzivotaju-medijpratibu_0.pdf

«Sabiedrībā dominē izteikti stereotipi vai piekrišana sazvērestību teorijām – sākot no 86%, kuri uzskata, ka politiķi neatklāj sabiedrībai savu lēmumu patiesos motīvus, un 84%, ka pasaulē notiek ļoti svarīgas lietas, par kurām sabiedrība neko neuzzina, līdz 55%, kuri uzskata, ka valsts iestādes rūpīgi uzrauga un izseko visus pilsoņus».

MENTĀLĀ AUTONOMIJA

Paškontrole

Neatkarīgi lēmumi

Kritiskas pārdomas

Vērtības balsta darbības

Pasargātība no neracionālas un racionālas būtiskas un neakceptētas ietekmes uz kāda apziņu

Mums ir jādefinē tiesības uz šādu autonomiju un jādefinē dažādas iejaukšanās robežas un nosacījumi

Ratoff, W. (2024). The Right to Mental Autonomy: Its Nature and Scope. J. Ethics & Soc. Phil., 27, 257.

PRATĪBAS...

- Multimediju pratība
- Digitālā pratība
- Informācijpratība
- Emocijpratība
- Algoritmu atpazīšana
- Kritiskā domāšana
- Problēmu risināšanas pratība

ZIŅU PRATĪBA

- Magda Abu-Fadila:
- “Ziņu pratība ir spēja saprast ziņas kā žanra konvencijas un valodu, kā arī saprast, kā šīs īpašības var izmantot ar negodīgu nodomu. [..] Mediju un informācijas pratībai jāiekļauj uzmanību veicinošs apzinīgums tajā, kā indivīdi reaģē uz ziņām un viņu nostājā, ticot vai neticot informācijai neatkarīgi no žanra signālu pamanīšanas”

• Abu-Fadil, M. (2018). Combatting disinformation and misinformation through Media and Information Literacy (MIL). *Journalism, “fake news” and disinformation: A handbook for journalism education and training*, 70-80.

INFORMĀCIJPRATĪBA

Informācijpratīgs ir cilvēks, kas spēj atpazīt, kad informācija ir nepieciešama, kā arī spēj atrast, novērtēt un efektīvi izmantot nepieciešamo informāciju.

American Library Association Presidential Committee on Information Literacy. (1989). *Final Report*. Chicago

Mūsdienās informācijpratību ietekmē:

- Tehnoloģiskais piesātinājums un inovācijas
- Mediju un modalitāšu maiņa
- Informācijas un dezinformācijas pārbagātība
- Algoritmi un to kultivētie aizspriedumi
- Post-patiesības laikmets (dezinformācija un puspatiesības)
- Laika trūkums/dzīves paātrinājums
- Riski (...un bailes)

ALGORITMU APZINĀŠANĀS

Algoritmu veidi

- Rekomendācijas
- Meklēšanas
- Kārtošanas
- Mērķtiecīgas reklāmas algoritmi

<https://pressbooks.bccampus.ca/algorithmicawarenesstoolkit/chapter/activity/>

Algoritmi un dati

<https://www.youtube.com/watch?v=hgWie9dnssU>

Marta Samokishyn (2023)

Algorithmic Awareness Toolkit: Teaching Algorithmic Literacy in Academic Libraries and Beyond.

<https://pressbooks.bccampus.ca/algorithmicawarenesstoolkit/>

EMOCIJPRATĪBA

- «Emocijpratība ir pieaugoša pašuzmanība, kas pievērsta emocijām (savām un citu) un šo zināšanu lietošana attiecību uzlabošanai ar empātiju pret citiem un patstāvīgu emociju pārvaldīšanu.»

https://farscapedevelopment.co.uk/wordpress/wp-content/uploads/Emotional-literacy-for-leaders_v1.pdf

- «Emocijpratība ir spēja izpaust savas jūtas ar īpašiem sajūtu vārdiem, kas izsakāmi trīs vārdu teikumos» (Hein, S. 1996)

EPISTĒMISKĀ LABBŪTĪBA

Epistēmiskā labbūtība ir racionāla apziņa, ka ir iespējams uzzināt visu nepieciešamo par pasauli, lai dzīvē klātos labi.

- Piekļuve patiesībai
 - Piekļuve uzticamiem informācijas avotiem
 - Iespējas piedalīties jēgietilpīgā dialogā
-
- Boyd, Kenneth. **The antidote to fake news is to nourish our epistemic wellbeing.**
<https://psyche.co/ideas/the-antidote-to-fake-news-is-to-nourish-our-epistemic-wellbeing>

EPISTĒMISKĀ LABBŪTĪBA

EKSPERTĪZE?

- 1. Visiem jābūt spējīgiem noteikt, kādiem informācijas avotiem un ekspertiem var uzticēties, kādiem - nē
- 2. Jāuzlabo ekspertīzes sistēmas – ceļi un procesi un institūcijas, kuros eksperti veidojas, tiek leģitimizēti un izmantoti praksē – tā, lai būtu skaidri argumenti, kādēļ tiem uzticēties.

Emocijpratības prasmes

- Pārzināt jūtas
 - Būt dabiski empātiskam
 - Pārvaldīt jūtas
 - Pārvarēt emocionālos triecienus un problēmas
 - Būt emocionāli interaktīvam
-
- Stainer C. (2003). Emotional Literacy. Intelligence with a Heart. California: Personhood Press.

KĀ MIJIEDARBOJAMIES AR MEDIJIEM

Potter, W. J. (2019). Media Literacy . 9th edition . Los Angeles, etc.:

- Kognitīvi
- Emocionāli
- Estētiski
- Morāli

SOCIĀLIE MEDIJI UN DEZINFORMĀCIJA

Dezinformācija izplatās ātrāk, tālāk, dziļāk un plašāk, īpaši politikas jomā.

Tās rada bailes, nepatiku un pārsteigumu

Tieši cilvēki, nevis roboti izplata vairāk viltus kā patiesas ziņas.

Soroush, Deb Roy, and Sinan Aral. "The spread of true and false news online." *Science* 359.6380 (2018): 1146-1151.

**NOPAUZĒ,
IEVELC ELPU,
PADOMĀ
un
SAUC VĀRDĀ:**

KAS IR KAS?

Rheingold, Howard.
Net smart: How to
thrive online. Mit Press,
2012.

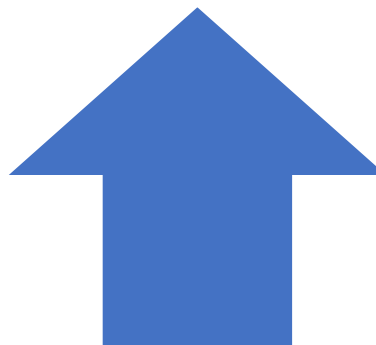
@Anthony Weeks
<https://twitter.com/hrheingold/status/176912686922207232/photo/1>

prāts

emocijas

AKADĒMISKĀS BIBLIOTĒKAS LOMA

- Viena no institūcijām epistēmiskās labklājības nodrošinošo aktoru tīklā
- Zināšanu verifikācija
- Zināšanu komunikācija
- Kritiskas un refleksiņas diskusijas veidošana
- Ekspertīzes centrs informācijas pratībā
- Zinātniskuma kontrole
- **Mentālās autonomijas uzturēšana**
- **Labbūtības nodrošināšana**

LITERATŪRA

- Abu-Fadil, M. (2018). Combatting disinformation and misinformation through Media and Information Literacy (MIL). In: Ireton, C., Posetti, J. (Eds.) Journalism, "fake news" and disinformation: A handbook for journalism education and training, UNESCO 70-80.
- Boyd, K. The antidote to fake news is to nourish our epistemic wellbeing. <https://psyche.co/ideas/the-antidote-to-fake-news-is-to-nourish-our-epistemic-wellbeing>
- Hyzen, A., Van den Bulck, H., Puppis, M., Kulig, M., & Paulussen, S. (2025). Epistemic welfare and algorithmic recommender systems: overcoming the epistemic crisis in the digitalized public sphere. *Communication Theory*, qtaf018.
- Yildirim Vranckaert, E. O., & Hyzen, A. (2025). Untouched minds in a tangled web: navigating mental autonomy and epistemic welfare amidst digital propaganda. *Frontiers in Communication*, 10, 1562368.
- Kauppinen, Antti 2022. Epistemic Welfare Bads and Other Failures of Reason. *Midwest Studies in Philosophy* 46, 251-279.
- Kellner, Douglas, and Jeff Share. "Critical media literacy, democracy, and the reconstruction of education." *Media literacy: A reader* (2007): 3-23.
- Majcher, K. (2023). Coherence between data protection and competition law in digital markets. Oxford University Press.
- Majcher, K. (2025). Epistemic power of platforms and EU digital law: towards an epistemic welfare paradigm. <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/14cc4669-2d52-4201-a5a7-9d9eba0f9973/content>
- Mejias, U. A., & Couldry, N. (2024). Data grab: The new colonialism of big tech and how to fight back. In *Data Grab*. University of Chicago Press.
- Rheingold, Howard. *Net smart: How to thrive online*. Mit Press, 2012.
- Samokishyn, M. (2023) *Algorithmic Awareness Toolkit: Teaching Algorithmic Literacy in Academic Libraries and Beyond*. <https://pressbooks.bccampus.ca/algorithmicawarenesstoolkit/>
- Santos, A. (2022). *Maintaining Epistemic Well-being: Information, Experts, & Collective Decision Making in Society*.
- Soroush, Deb Roy, and Sinan Aral. "The spread of true and false news online." *Science* 359.6380 (2018): 1146-1151.
- Stainer C. (2003). *Emotional Literacy. Intelligence with a Hearth*. California: Personhood Press.
- Van Dijck, J., Poell, T., & De Waal, M. (2018). *The platform society: Public values in a connective world*. Oxford University Press.